

Косінська Наталія Леонідівна,

Університетський коледж

Київського університету імені Бориса Грінченка,

пр. Ю. Гагаріна, 16, м. Київ, 02094

ORCID iD 0000-0001-8745-9495

ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНО-ОБРАЗНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено провідні методологічні підходи та обґрунтовано на їх основі наукові принципи формування сценічно-образної культури в майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці, визначено мету, розкрито сутність наукових принципів у навчальному процесі та їх вплив на фахове становлення майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Ключові слова: майбутні вчителі музичного мистецтва, навчальний процес, процес вокальної підготовки, наукові принципи, сценічно-образна культура, методологічні підходи.

Косинская Н.Л.

Принципы и подходы к формированию сценично-образной культуры будущих учителей музыкального искусства в процессе вокальной подготовки

В статье освещены ведущие методологические подходы и на их основе доказаны научные принципы формирования сценично-образной культуры у будущих учителей музыкального искусства в процессе вокальной подготовки. Проанализировано состояние исследуемой проблемы в педагогической теории и практике, определены цели, раскрыта сущность научных принципов в учебном процессе и их влияние на профессиональное становление будущих учителей музыкального искусства.

Ключевые слова: будущие учителя музыкального искусства, учебный процесс, процесс вокальной подготовки, научные принципы, сценически-образная культура, методологические подходы.

Kosinska N.L.

Principles and approaches to the formation of the stage-shaped culture of future teachers of musical art in the process of vocal training

The article highlights the leading methodological approaches and based on them the scientific principles of formation of the specified quality for future teachers of musical art in the process of vocal training. The state of the problem under investigation in the pedagogical theory and practice is analyzed, the purpose is determined, the essence of scientific principles in the educational process and their influence on the professional formation of future teachers of musical art are revealed.

Certain methodological approaches and principles of formation of the stage-shaped culture of future teachers of musical art in the process of vocal training serve as a methodological basis for the structuring of the content of professional disciplines in the process of vocal training, the selection of forms and methods that are appropriate to be used in the training, concert activity of a future specialist, determine the leading orientations of formation vocal techniques, interpretive skills, acting skills. Therefore, the prospect of further research is the development of a methodology for shaping the stage-shaped culture of the future teacher of musical art in the process of vocal training.

The conducted research of methodological approaches and scientific principles of training showed that their introduction in the educational process promotes deepening and generalization of methodological knowledge, intensification and optimization of educational process, development of interdisciplinary connections, qualitative training of future specialists.

Utilizing the scientific principles considered in the classes, the future teacher of musical art will not only make the educational process interesting, but will also form students' personal qualities, which are necessary for life in the modern world of mobility — ingenuity and creativity.

Key words: *future teachers of musical art, learning process, vocal training process, scientific principles, scenic-figurative culture, methodological approaches.*

© Косінська Н.Л., 2018

Постановка проблеми. В умовах реформування сучасної мистецько-педагогічної освіти актуалізується проблема обґрунтування методологічних засад (провідних підходів і принципів) формування професійних компетентностей майбутнього вчителя мистецьких дисциплін. Відповідно актуалізується проблема формування окремих важливих професійних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва, що передбачає врахування вагомих методологічних орієнтирів підготовки сучасного педагога, з-поміж яких виокремлюється сценічно-образна культура. Означена якість вчителя музики дає змогу залучати учнів до цінностей мистецтва, мистецького досвіду людства й окремого етносу на основі здатності інтерпретувати та сценічно представляти музичні образи, «розкодовувати» художньо-естетичну образність музичних творів у співвіднесенні з сучасною дійсністю, естетичними цінностями, етичною парадигмою світосприйняття окремої особистості та філософією суспільного буття сучасності. Саме тому має відбуватися трансформація змісту, методів, форм підготовки вчителя музичного мистецтва з урахуванням методологічних орієнтирів професійної, зокрема вокальної, підготовки та принципів формування сценічно-образної культури майбутнього педагога-музиканта, який покликаний ретранслювати мистецько-культурні цінності в освітньо-культурному середовищі.

Більшість науковців акцентує увагу на тому, що професійна культура особистості вчителя визначається сукупністю фахових знань, сформованістю професійно особистісних якостей, розвиненістю духовного потенціалу, інтелектуальних, емоційних, естетичних, творчих здібностей, зумовлюється світоглядними установками, світоглядними орієнтирами, цінностями, життєвими прагненнями, з-поміж яких чільне місце відведено любові до фаху, повазі до особистості учня [5]. Саме володіння сценічно-образною культурою, яка є складовою професійної культури вчителя музики, дає змогу здійснювати світоглядний, естетичний, етичний, творчий розвиток дитини на основі інтерпретації художніх образів, їх вокального оформлення та сценічного вираження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки вчителя мистецьких дисциплін досліджували Ю. Юцевич [13], Н. Гребенюк [3] та Н. Овчаренко [8].

Теоретико-методологічні основи підготовки вчителя музичного мистецтва обґрунтовували О. Олексюк [9], О. Рудницька [11] та Л. Масол. Формуванню професійно значущих якостей, компетентностей майбутнього вчителя музики присвячено праці О. Плеханової [10], В. Федоришина [4], Т. Ткаченко [12] та А. Козир [4]. Водночас у мистецько-педагогічних джерелах не належно висвітлено проблему обґрунтування методологічних засад формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Метою статті є визначення провідних методологічних підходів та обґрунтування на їх основі принципів формування означеної якості у майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. Для досягнення мети нами були поставлені такі **завдання:** за допомогою теоретичних методів дослідження проаналізувати наукову літературу з окресленої проблеми; схарактеризувати сутність основних методологічних підходів та обґрунтованих на їх основі наукових принципів, розкрити їх вплив на фахове становлення майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Методологічні засади педагогічних явищ визначаються насамперед методологічними підходами і принципами, які доцільно застосовувати в обґрунтуванні й розробленні моделі, зокрема авторської моделі формування сценічно-образної культури майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки.

У довідникових виданнях поняття «принципи навчання» розглядається як «основні вихідні положення теорії навчання, що виходять з наукового розуміння суті виховання і навчання» [1]. С. Гончаренко слушно зауважує, що «необхідно орієнтуватися не на окремі принципи навчання, а на їхню систему, забезпечуючи науково обґрунтовану постановку цілей, відбір змісту, методів і засобів організації діяльності учнів і студентів, створення сприятливих умов і аналіз результатів навчального процесу» [2]. У контексті проблеми формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва доцільно розкрити сутність провідних методологічних підходів та принципів, які визначають орієнтири структурування змісту, добору методів і форм вокальної підготовки майбутніх фахівців.

Культурологічний підхід у процесі формування сценічно-образної культури майбутнього

вчителя музичного мистецтва зумовлює опанування досягнень культури, музичного мистецтва як синтетичного досвіду людства, що передається та засвоюється у процесі навчання; включає в себе культуру поведінки, спілкування, почуттів, мислення, практичної конструктивної діяльності. Ознайомлення, інтерпретація культурно-мистецького досвіду творчої діяльності і досвіду емоційно-вольового відображення дійсності у мистецтві спрямовані на забезпечення формування різнобічно розвинутої особистості, підготовленої до збереження та розвитку матеріальної і духовної культури суспільства через професійну діяльність. Означений підхід забезпечує свободу вибору змісту освіти на основі надбань культури і мистецтва з метою задоволення освітніх, духовних, культурних та життєвих потреб особистості, формування гуманного ставлення до особистості, що розвивається, становлення її індивідуальності та забезпечення можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі.

У процесі вокальної підготовки майбутні вчителі музичного мистецтва опановують цінності культури, естетико-етичне сприйняття мистецьких творів, у них формується людиноцентристські орієнтири майбутньої професійної діяльності, що передбачає застосування *аксіологічного підходу* до процесу формування сценічно-образної культури. Як вокаліст-інтерпретатор майбутній вчитель музичного мистецтва має синтезувати в собі особистісну відповідальність за ретрансляцію культурно-мистецьких цінностей в освітньому процесі, за формування розуміння учнями мистецьких / псевдомистецьких явищ музичної культури. Саме педагог-музикант через виконання, інтерпретацію музичного твору формує уявлення учнів про цінність музики, про акумульований у ній досвід людства й етносу. Відповідно, він має розвиватися у творчому і педагогічному напрямі, акцентуючи увагу на інтерпретаційних, вокальних уміннях, здатності до самовдосконалення.

Розвитку найвагоміших якостей, що зумовлюють вияв високого рівня сценічно-образної культури вчителя музичного мистецтва, сприяє залучення майбутнього фахівця у сферу музичної образності, що акумулює ціннісне світосприйняття людства, етносу, окремого автора. Декодування образності творів музичного мистецтва пов'язане із застосуванням *герменевтичного підходу*, що потенційно передбачає розвиток емоційно-вольових якостей особистості, почуттєвих реакцій, інтуїтивного сприйняття, сценічних здібностей, акторської майстерності, емпатії, естетичної культури. У процесі інтерпретації музичних образів синтезуються вокальні здібності, вокальна техніка, сценічні уміння, які в сукупності дають змогу інтерпретувати символи,

образи творів з позиції мистецької вартості, цінності у духовному, творчому, етичному, естетичному поступі зростаючої особистості.

Застосування *особистісно орієнтованого підходу* до формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки пов'язано з необхідністю врахування унікальності кожної особистості, її інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу, передбачає оперття у навчанні на природність розвитку і саморозвитку здібностей та творчого потенціалу особистості, створення ефективних умов для кожного у процесі формування сценічно-образної культури у контексті вокальної підготовки. Особистісно орієнтований підхід зумовлює структурування змісту навчання, добір форм і методів з метою формування сценічно-образної культури, опанування культурного, мистецького досвіду, дібраного відповідно до цілей і процесуальних аспектів реалізації вокальної підготовки.

Методологічну основу процесу формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки складають *принципи*, що визначають концептуальні орієнтири означеного процесу:

— загальні (науковості, зв'язку теорії та практики, суб'єктивності, принцип особистісного цілепокладання, співпраці, креативності, толерантності та інтеграції);

— специфічні (принцип мотивації щодо формування власної сценічно-образної культури; принцип систематичності й послідовності формування інтерпретаційних умінь; принцип індивідуалізації форм і методів навчання; принцип урахування вокальних умінь і акторської майстерності).

Схарактеризуємо загальні принципи формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки.

Принцип науковості зумовлює ефективність екстраполяції наукових теорій, концепцій, знань, досвіду на процес формування означеної якості майбутніх вчителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки. Цей принцип дає змогу структурувати зміст вокальних дисциплін з урахуванням сучасних наукових положень, обґрунтованих українськими і зарубіжними науковцями у галузі мистецько-педагогічної освіти, спрямовує викладача на використання майстер-класів, проблемних ситуацій тощо в організації освітнього процесу майбутніх вчителів музичного мистецтва шляхом залучення їх до спостереження явищ та процесів, що вивчаються, пошуку додаткової наукової інформації з метою знаходження доказів та аргументів, сприяє розвитку здібностей до аналізу та інтерпретації художніх образів музичних творів.

Принцип зв'язку теорії і практики передбачає, що формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва стимулює використання здобутих знань, умінь та навичок у вокальній і сценічній практиці. З цією метою у навчальному процесі повинні моделюватися ситуації, наближені до концертно-сценічної діяльності, коли необхідно виявляти високий рівень сценічно-образної культури. Цього можна досягнути шляхом посилення особистісного підходу, застосування у процесі вокальної підготовки інноваційних методів і форм навчання, репертуару, який зумовлює використання художньо-сценічних засобів з метою інтерпретації і сценічного відтворення образів.

Принцип суб'єктивності є одним із провідних у формуванні сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, що передбачає врахування індивідуальних особливостей, особистісних якостей, потенціалу особистості як унікальної та самоцінної індивідуальності. Крізь призму означеного принципу реалізується особистісно орієнтований підхід до кожного майбутнього фахівця, що передбачає розвиток творчого потенціалу, врахування здібностей, розкриття і розвиток останніх на основі використання індивідуальних завдань, майстер-класів тощо.

Принцип особистісного цілепокладання передбачає врахування зв'язку прагнень, бажань, їх співвіднесення з реальними можливостями, індивідуальними здібностями майбутнього вчителя музичного мистецтва. Застосування цього принципу визначає розвиток професійно значущих якостей, які дають змогу виявляти високий рівень сценічно-образної культури: музичність, музичне сприймання, комунікативність, емпатію, креативність, рефлексію, музичну пам'ять, вокальну техніку, творчу активність, артистизм, імпровізаційність, професійне мислення тощо.

Принцип співпраці реалізується в інтелектуально-духовному зв'язку викладача та студента, є основою їхньої творчої взаємодії, створює умови для розвитку в майбутніх вчителів музичного мистецтва особистісних та професійних якостей, що можливо лише на основі суб'єктно-суб'єктних відносин між викладачем та студентом, коли домінуючою є роль викладача, а позиція студента трансформується в рівнозначні стосунки людей, що співпрацюють; викладач не виховує, не вчить, а створює умови, стимулює устремління студентів до розвитку, самореалізації у вокальній, педагогічній діяльності, сприяє розвитку його сценічно-образної культури.

Принцип креативності передбачає формування вміння створювати нове, зорієнтованість на формування сценічно-образної культури на основі творчості, розвитку інтерпретаційних, сценічних умінь у процесі вокальної підготовки.

Викладач має забезпечити особистісне зростання майбутнього вчителя музичного мистецтва з метою вільного творчого розвитку необхідних професійно значущих якостей, а також створити творчо-естетичне середовище за допомогою інтерактивних форм і методів, які передбачають вияв потенційних можливостей щодо інтерпретації та сценічного відтворення музичних образів, авторського «Я».

Принцип толерантності детермінує толерантне ставлення викладача до представників різних національностей, їхньої культури, виступає, на думку Л. Майковської, як своєрідна установка щодо толерантної поведінки майбутніх вчителів музичного мистецтва, що формується в процесі пізнання музичної культури різних етносів і виявляється в доброзичливості щодо всіх націй, заснованій на розумінні, усвідомленні та прийнятті особливостей психології та культури інших народів [7].

Принцип інтеграції є значущим в організації вокальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва і зумовлює створення відповідного креативного середовища, що інтегрує навчальну, практичну, дослідницьку, виховну, концертно-сценічну складові, які в сукупності визначають напрями навчально-творчої діяльності майбутнього фахівця. Цей принцип передбачає структурування змісту дисциплін на основі міжпредметних зв'язків, введення окремих змістовних модулів, добір відповідних методів і форм, застосування доцільних педагогічних умов, що зумовлюють формування сценічно-образної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Принцип культуровідповідності визначає зміст вокальної підготовки, фахових дисциплін, що має структуруватися з урахуванням мистецької вартості музичних творів, культурних норм життя, культури етнічної і загальнонародської. У процесі декодування та вокально-сценічного відтворення художньої образності, втілення її у сценічному образі відбувається формування майбутнього вчителя музичного мистецтва з високим рівнем сценічно-образної культури.

Специфічні принципи, які варто враховувати у процесі формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у контексті вокальної підготовки, визначають особливості означеної якості фахівця, яка синтезує акторську майстерність та вокальні й інтерпретаційні уміння, що дає змогу педагогу-музиканту декодувати та вокально-сценічно відтворити смислове навантаження музичних образів, представити учням авторський задум, прослідкувати його художнє втілення у музичному та сценічному оформленні.

Принцип мотивації щодо формування власної сценічно-образної культури передбачає

усвідомлення майбутнім вчителем музичного мистецтва необхідності оволодіння означеною якістю з метою ефективної ретрансляції музичного досвіду у процесі педагогічної діяльності. Викладач має застосовувати у процесі вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів спектр форм і методів, які мають стимулювати їх до саморозвитку і вдосконалення вокальної техніки, інтуїції, артистичності, інтерпретації образів музичних творів у вокальному і сценічному вияві.

Принцип систематичності і послідовності формування інтерпретаційних умінь детермінує логічний процес формування і розвитку фахових умінь, які визначають рівень сценічно-образної культури. З цією метою необхідне послідовне використання методики формування означеної якості упродовж всього процесу вокальної підготовки. Відповідно виникає потреба введення проблемних змістових модулів у навчальні програми фахових дисциплін, застосування інтерактивних форм і методів, використання досвіду інтерпретації образів у вокально-сценічному аспекті відомих музикантів, педагогів, акторів, що формує мотивацію до формування сценічно-образної культури.

Відповідно взаємозв'язувальним є *принцип індивідуалізації форм і методів навчання*, що зумовлено необхідністю добору таких форм і методів, які дають змогу розкрити потенціал майбутнього вчителя музичного мистецтва щодо вокального та сценічного інтерпретування та відтворення музичних образів, вияву смислового контексту музичних творів, декодування художньо-виражальних засобів, застосовуваних автором чи виконавцем.

Принцип урахування вокальних умінь і акторської майстерності передбачає одночасний

розвиток вокальної техніки та здатності до сценічного відтворення музичних образів, що в синтезі демонструє рівень володіння сценічно-образною культурою майбутнього вчителя музичного мистецтва. Адже, на думку Г. Локаревої, Л. Гринь, «формуючи вокально-технічні навички студента (діапазон голосу, його тембр, регістри, вміння використовувати резонатори вокального голосу, чистота інтонування нотного матеріалу, метроритм, виконання технічних елементів співу), слід розвивати вміння використовувати засоби виразності для розкриття художнього образу вокального твору (застосування динамічних відтінків, вокальних штрихів, стилістичних особливостей вокальних жанрів та композиторських шкіл, розкриття художнього образу засобом перевтілення тощо)» [6].

Висновки. Отже, визначені методологічні підходи та принципи формування сценічно-образної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки слугують методологічним підґрунтям структурування змісту фахових дисциплін, добору форм і методів, які доцільно застосовувати у навчальній, концертній діяльності майбутнього фахівця, визначають провідні орієнтири формування вокальної техніки, інтерпретаційних умінь, акторської майстерності. Дослідження засвідчило, що впровадження в навчальний процес даних методологічних підходів та наукових принципів сприяє поглибленню методичних знань, інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, розвитку міждисциплінарних зв'язків та якісній підготовці майбутніх вчителів. Тому перспективою подальших досліджень є розроблення методики формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки.

ДЖЕРЕЛА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. — Вид. друге, доп. й випр. — Рівне : Волинські обереги, 2011. — 552 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С.У. Гончаренко. — Рівне : Волинські обереги, 2012. — 192 с.
3. Гребенюк Н.Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти : [монографія] / Н.Є. Гребенюк. — К. : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 1999. — 269 с. — С. 55.
4. Козир А.В. Вступ до акмеології мистецької освіти: навч.-метод. посіб. / А.В. Козир, А.І. Федоришин. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. — 263 с. — С. 24.
5. Kosinska N. The Subject Characteristics of Scenic-image Culture of Future Teachers of Music Art in the Vocal Training Process // Scientific Journal "Science Rise: Pedagogical Education". — 2017. — № 10 (18). — Р. 4–9. — DOI: 10.15587/2519-4984.2017.112901
6. Локарева Г.В. Вокальне мистецтво в професійній підготовці актора музично-драматичного театру: теорія і практика : монографія / Г.В. Локарева, Л.О. Гринь. — Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2014. — 330 с.
7. Майковская Л.С. Феномен этнокультурной толерантности в музыкальном образовании : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02, 13.00.08 / Л.С. Майковская ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. — Москва, 2008. — 48 с.

8. Овчаренко Н.А. Професійна підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія : монографія / Наталія Анатоліївна Овчаренко. — Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2014. — 400 с. — С. 34.
9. Олексюк О.М. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : колект. монографія / О.М. Олексюк, М.М. Ткач, Д.В. Лісун. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 164 с. — С. 16–17.
10. Плеханова О.Е. Формування вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Плеханова О.Е. — К., 2010. — 23 с. — С. 7, 10.
11. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О.П. Рудницька. — К. : ІЗМН, 1998. — 248 с. — С. 33.
12. Ткаченко Т.В. Формування вокально-сценічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних вузів : монографія / Т.В. Ткаченко. — Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2016. — 307 с. — С. 61.
13. Юцевич Ю. Теорія і методика розвитку співацького голосу : навч.-метод. посіб. для викладачів і студентів мистецьких навч. закл., учителів шкіл різного типу / Ю. Юцевич. — К. : ІЗМН, 1998. — 160 с. — С. 137.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (2011). Ukrainyskiy pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary]. Vyd. druhe, dop. i vypr. Rivne: Volynski berehy, 552 (in Ukrainian).
2. Honcharenko, S. U. (2012). Pedahohichni zakony, zakonornosti, pryntsyipy. Suchasne tлумachennia [Pedagogical Laws, Regularities, Principles. Modern interpretation]. Rivne: Volynski oberehy, 192 (in Ukrainian).
3. Hrebenuk, N. Ye. (1999). Vokalno-vykonavska tvorchist: psykhologo-pedahohichnyi ta mystetstvoznavchyi aspekty [Vocal and Performing Arts: psycho-pedagogical and art-study aspects] [monohrafiia]. K.: NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 269 (in Ukrainian).
4. Kozyr, A. V., Fedoryshyn, A. I. (2012). Vstup do akmeolohii mystetskoï osvity [Introduction to the Acmeology of Artistic Education]: navch.-metod. posib. K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 263 (in Ukrainian).
5. Kosinska, N. (2017). The Subject Characteristics of Scenic-Image Culture of Future Teachers of Music Art in the Vocal Training Process. *Science Rise: Pedagogical Education*, 10–18, 4–9 (in English). DOI: 10.15587/2519-4984.2017.112901
6. Lokarieva, H. V., Hryn L. O. (2014). Vokalne mystetstvo v profesiinii pidhotovtsi aktora muzychno-dramatychnoho teatru: teoriia i praktyka [Vocal Art in the Professional Training of the Actor of the Musical and Drama Theater: Theory and Practice] [monohrafiia]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 330 (in Ukrainian).
7. Maikovskaia, L. S. (2008). Fenomen etnokulturnoi tolerantnosti v muzykalnom obrazovanii [The Phenomenon of Ethnocultural Tolerance in Music Education]: Extended abstract of Doctor's thesis Mosk. hos. un-t kultury i iskusstv. Moskva, 48 (in Russian).
8. Ovcharenko, N. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnykh vchyteliv muzychnoho mystetstva do vokalno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia ta metodolohiia [Professional Training of Future Teachers of Musical Art to Vocal and Pedagogical Activities: theory and methodology] [monohrafiia]. Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov, 400 (in Ukrainian).
9. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M., Lisun, D. V. (2013). Hermenevtychnyi pidkhid u vyshchii mystetskii osviti [Hermeneutic Approach in Higher Art Education] [kolekt. monohrafija]. K.: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 164 (in Ukrainian).
10. Plekhanova, O. E. (2010). Formuvannia vokalno-stsenichnoi maisternosti maybutnioho vchytelia muzyky [Formation of Vocal and Stage Mastery of the Future Music Teacher]. Extended abstract of Candidate's thesis, K., 23 (in Ukrainian).
11. Rudnytska, O. P. (1998). Muzyka i kultura osobystosti: problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity [Music and Personality Culture: problems of modern pedagogical education] : navch. posib. K. : IZMN, 248 (in Ukrainian).
12. Tkachenko, T. V. (2016). Formuvannia vokalno-stsenichnoi kultury studentiv mystetskykh fakultetiv pedahohichnykh vuziv [Formation of Vocal and Stage Culture of Students of Art Faculties of Pedagogical Universities] [monohrafiia]. — Kh.: KhNPU im. H. S. Skovorody, 307 (in Ukrainian).
13. Yutsevych, Yu. (1998). Teoriia i metodyka rozvytku spivatskoho holosu [The Theory and Method of Development of the Singer's Voice]. Navch.-metod. posob. dlia vykladachiv i studentiv mystetskykh navchalnykh zakladiv, uchyteliv shkil riznogo typu, K.: IZMN, 160 (in Ukrainian).